

MAŁGORZATA KUCZERA

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

ORCID: 0000 0001 5384 0984

malgorzataa.kuczera@gmail.com

Uprawnienia doktorantek i doktorantów z niepełnosprawnościami – analiza regulaminów szkół doktorskich

Streszczenie

Przedmiotem rozważań w niniejszym artykule jest analiza zastosowania regulacji ustawowych dotyczących kształcenia doktorantów w przepisach regulaminów szkół doktorskich. Artykuł składa się z komparacji części teoretycznej oraz części praktycznej, zawierającej pogłębioną metaanalizę 134 regulaminów szkół doktorskich¹. W zakresie analizy zweryfikowano przepisy regulujące uprawnienia doktorantek i doktorantów z niepełnosprawnościami ze szczególnym uwzględnieniem uregulowań prawnych i wskazaniem pojawiających się na tym gruncie wątpliwości. Przeprowadzone badania pozwoliły uzyskać wyniki, które kolejno mogą stać się przyczynkiem dalszych dyskusji naukowych nad analizowanym tematem oraz stać się asumptem do wprowadzenia nieuniknionych zmian w ustawodawstwie czy też w regulaminach szkół doktorskich.

Słowa kluczowe: niepełnosprawność, doktorant z niepełnosprawnością, szkoła doktorska, regulamin szkoły doktorskiej, prawa doktorantów z niepełnosprawnościami

Na wstępie należy zwrócić uwagę na wielowymiarowość i różnorodność określenia niepełnosprawności, która jest zjawiskiem dotyczącym funkcjonowania jednostki w wielu aspektach. Zazwyczaj określana jest w znaczeniu prawnym, medycznym, społecznym lub socjologicznym, a prezentowane na gruncie różnych nauk określenia niepełnosprawności różnią się.

¹ Analizie poddano 134 regulaminy szkół doktorskich obowiązujące w 145 podmiotach kształcących doktorantki i doktorantów w szkole doktorskiej według stanu na marzec 2022 r. (różnica wynika z faktu, iż część regulaminów odnosi się do kilku szkół doktorskich realizowanych w ramach jednego podmiotu). W pracy wykorzystano formularze dotyczące oceny regulaminów szkół doktorskich opracowane w ramach projektu pn. „Jubileusz Krajowej Reprezentacji Doktorantów – Model funkcjonowania szkół doktorskich”, współfinansowanego ze środków Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach zadania publicznego „Doskonała nauka – wsparcie konferencji naukowych”, przygotowane przez zespół, w którego pracach uczestniczyła autorka niniejszego artykułu M. Kuczera, zob. więcej: *Szkoły doktorskie – aktualne problemy i wyzwania*, Poznań 2022.

Ponadto podejmując się rozważań nad prawem osób niepełnosprawnych, w kontekście prawa do edukacji, podkreślenia wymaga dwójaki wymiar edukacji – indywidualny oraz kolektywny, który jest szczególnie istotny w kontekście włączenia społecznego przedstawicieli grup narażonych na wykluczenie.

Niniejsze opracowanie zawęża perspektywę dyskursu i skupia uwagę na statusie wyodrębnionej i ściśle określonej społeczności doktorantek i doktorantów z niepełnosprawnościami oraz doktorantek i doktorantów sprawujących opiekę nad dzieckiem z niepełnosprawnością, przenosząc rozważania na grunt przepisów prawnych.

Ochrona praw osób z niepełnosprawnościami realizuje się na poziomie międzynarodowym, europejskim i krajowym. Szczegółowe omówienie międzynarodowych, europejskich i krajowych gwarancji funkcjonowania osób z niepełnosprawnością nie jest przedmiotem niniejszego opracowania, niemniej ich przybliżenie w kontekście prawa do nauki i edukacji stanowi istotny punkt wyjścia do rozważań nad tytułową problematyką.

Na gruncie prawa międzynarodowego powstało wiele regulacji, których istotna część została ratyfikowana przez Polskę. Jednym z podstawowych dokumentów prawa międzynarodowego, który w sposób bezpośredni i kompleksowy odnosi się do sytuacji osób z niepełnosprawnościami, jest Konwencja Narodów Zjednoczonych o prawach osób niepełnosprawnych². Już w Preambule do Konwencji została podkreślona potrzeba zagwarantowania osobom z niepełnosprawnościami możliwości udziału w procesach decyzyjnych, a także ogromne znaczenie dostępności edukacyjnej. Art. 24 Konwencji wskazuje na prawo do edukacji na wszystkich poziomach oraz stworzenie włączającego systemu kształcenia. Państwa powinny dążyć do zapewnienia racjonalnych usprawnień dla osób niepełnosprawnych, umożliwić dostęp do powszechnego szkolnictwa wyższego, jak również szkolenia zawodowego, kształcenia dorosłych oraz stworzyć warunki sprzyjające uczeniu się przez całe życie, bez dyskryminacji i na zasadzie równości z innymi osobami.

Walka z dyskryminacją ze względu na niepełnosprawność stanowi wyraźnie uregulowaną kompetencję Unii Europejskiej³. Niebagatelne znaczenie mają także

² Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych i protokół fakultatywny do niej zostały przyjęte przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych 13 grudnia 2006 r., na mocy rezolucji nr 61/106. Konwencja i protokół zostały otwarte do podpisu 30 marca 2007 r. dla państw oraz dla organizacji integracji regionalnej. Tego dnia Konwencję podpisało 81 państw, w tym Polska. Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych weszła w życie 3 maja 2008 roku, tj. trzydziestego dnia od złożenia dwudziestego dokumentu ratyfikacyjnego. Dnia 6 września 2012 r. Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej ratyfikował Konwencję, natomiast 25 września 2012 roku w Nowym Jorku polska delegacja przekazała sekretarzowi generalnemu ONZ akt o ratyfikacji Konwencji ONZ o prawach osób niepełnosprawnych.

³ Istotne odniesienia do niepełnosprawności, jako kryterium różnicującego, na którym może opierać się zakazana dyskryminacja, zawiera prawo pierwotne Unii Europejskiej. Zgodnie z art. 10 Traktatu o Funkcjonowaniu Unii Europejskiej (dalej: TFUE) Unia przy określaniu i realizacji swoich polityk i działań dąży do zwalczania wszelkiej dyskryminacji ze względu na płeć, rasę lub pochodzenie etniczne, religię lub światopogląd, niepełnosprawność, wiek lub orientację seksualną. Normę

te regulacje traktatowe, które odnoszą się do wykluczenia społecznego, ponieważ jego zwalczanie jest szczególnie istotne dla osób niepełnosprawnych. Ich celem jest pomoc osobom z niepełnosprawnościami w wyrównywaniu ich szans nie tylko na rynku pracy, ale również w różnych aspektach życia codziennego⁴.

Prawa osób niepełnosprawnych zagwarantowane są również w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r.⁵, która stanowi, że wszyscy są wobec prawa równi i wszyscy mają prawo do równego traktowania przez władze publiczne (art. 32 ust. 1). Konsekwencją i logicznym następstwem zasady równości jest zakaz dyskryminacji w życiu politycznym, społecznym lub gospodarczym z jakiegokolwiek przyczyny (art. 32 ust. 2). Ponadto ustawa zasadnicza nakłada na władze publiczne obowiązek zapewnienia szczególnej opieki zdrowotnej osobom niepełnosprawnym (art. 68), a także obowiązek pomocy w zabezpieczeniu egzystencji, przysposobieniu do pracy oraz komunikacji społecznej (art. 69). Należy zaznaczyć, że zakres uprawnień osób z niepełnosprawnościami został szczegółowo określony na poziomie regulacji ustawowych, których celem jest zapewnienie prawa osobom z różnym stopniem niepełnosprawności do samodzielnego, niezależnego i aktywnego życia, bez zagrożenia dyskryminacją.

Od lat dziewięćdziesiątych ubiegłego stulecia podjęto w naszym kraju wiele działań mających na celu poprawę sytuacji osób z niepełnosprawnościami. Jednakże wnikliwa analiza regulacji prawnych prowadzi do wniosku, że nie były one efektywne i skoordynowane. Polityka państwa na rzecz osób z niepełnosprawnościami wymaga kompleksowego, ponadsektorowego podejścia, przełamującego dotychczasowe schematy. Co istotne, we wprowadzeniu do Strategii na rzecz Osób z Niepełnosprawnościami, stanowiącej załącznik do uchwały nr 27 Rady Ministrów z dnia 16 lutego 2021 r. w sprawie przyjęcia dokumentu pn. Strategia na rzecz Osób z Niepełnosprawnościami 2021–2030 (M.P. poz. 218) stwierdzono, że istnieje potrzeba ustanowienia całościowych ram polityki krajowej na rzecz osób z niepełnosprawnościami. Strategia na rzecz Osób z Niepełnosprawnościami, przewidziana w Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2021,

upoważniającą Radę do przyjmowania środków niezbędnych do zwalczania wszelkiej dyskryminacji, m.in. ze względu na niepełnosprawność, zawiera art. 19 TFUE, zob. więcej: *Prawo antydyskryminacyjne. System Prawa Unii Europejskiej*, t. 6, red. J. Maliszewska-Nienartowicz, Warszawa 2020.

⁴ Warto zatem podkreślić, że art. 9 TSUE wskazuje, że przy określaniu i realizacji swoich polityk i działań Unia bierze pod uwagę wymogi związane ze wspieraniem wysokiego poziomu zatrudnienia, zapewnianiem odpowiedniej ochrony socjalnej, zwalczaniem wykluczenia społecznego, a także z wysokim poziomem kształcenia, szkolenia oraz ochrony zdrowia ludzkiego. Obok unormowań Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej wskazać należy na regulacje zawarte w Karcie Praw Podstawowych.

⁵ Jak podkreśla K. Ślebzak, „w Konstytucjach państw Unii Europejskiej ochrona osób niepełnosprawnych została uregulowana tylko w kilku przypadkach, z tym, że poszczególne regulacje albo wprost odnoszą się do niepełnosprawności, albo posługują się pojęciem inwalidztwa. Charakter unormowań wskazuje, że mamy do czynienia z zadaniami państwa, jak również z prawami podmiotowymi”, zob. komentarz do art. 69 Konstytucji RP, K. Ślebzak [w:] *Konstytucja RP. Tom I. Komentarz do art. 1–86*, red. M. Safjan, L. Bosek, Warszawa 2016, Legalis.

z perspektywą do 2030 r., jest pierwszym polskim dokumentem, który zakłada kompleksowe, horyzontalne, ponadsektorowe podejście polityki publicznej do wsparcia osób z niepełnosprawnościami, uwzględniające ich potrzeby w zakresie niezależnego życia i włączenia społecznego. Strategia zawiera osiem obszarów priorytetowych. Dla niniejszych rozważań istotny jest obszar trzeci, pn. *Edukacja*. Działania podjęte w ramach tego obszaru mają służyć właściwemu wdrożeniu postanowień art. 24 Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych (m.in. rozwój edukacji włączającej, w tym opracowanie rozwiązań legislacyjno-organizacyjnych ukierunkowanych na zapewnianie dostępności i podnoszenie jakości edukacji włączającej, przygotowanie do wejścia na rynek pracy, upowszechnienie w edukacji możliwości korzystania z alternatywnych i wspomagających sposobów komunikacji – AAC, jak również cyfryzacja szkół oraz rozwój edukacji ustawicznej).

Najważniejsze jednak, w kontekście omawianej w pracy problematyki, są regulacje zawarte w ustawie dnia 20 lipca 2018 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. z 2023 r. poz. 742) – dalej jako: ustawa, która wprowadziła nowy model uzyskiwania stopnia doktora oraz kształcenia doktorantów. Zgodnie z uzasadnieniem do projektu ustawy (zob. druk nr 2446) reforma miała na celu podniesienie jakości rozpraw doktorskich i procedur nadawania stopnia doktora oraz jakości i skuteczności zorganizowanego kształcenia doktorantów. Zaproponowane rozwiązania miały służyć znacznemu ograniczeniu problemów związanych z przewodami doktorskimi i studiami doktoranckimi. W miejsce studiów doktoranckich ustawa wprowadziła zupełnie nową formę zorganizowanego kształcenia doktorantów – szkoły doktorskie, których formuła wspiera interdyscyplinarność w badaniach naukowych związanych z przygotowywanymi przez doktorantów rozprawami oraz kształcenie zaawansowanych kompetencji transferowalnych. Nie ulega wątpliwości, że wprowadzenie nowego modelu wiązało się ze znacznym podniesieniem poziomu autonomii podmiotów mających uprawnienia do nadawania stopnia doktora oraz kształcenia doktorantów, czego przejawem jest m.in. prawo do określenia przez senat albo radę naukową organizacji kształcenia w regulaminie szkoły doktorskiej (w zakresie nieuregulowanym w ustawie).

W art. 3 ustawy zostały wskazane fundamentalne zasady systemu szkolnictwa wyższego i nauki, tj. wolność nauczania, twórczość artystyczna, badania naukowe i ogłaszanie ich wyników oraz autonomia uczelni. Ponadto system szkolnictwa wyższego i nauki powinien funkcjonować z poszanowaniem standardów międzynarodowych, zasad etycznych i dobrych praktyk w zakresie kształcenia i działalności naukowej z uwzględnieniem szczególnego znaczenia społecznej odpowiedzialności nauki. Jak wskazuje J. Woźnicki, są to „wymogi, które muszą być respektowane bezwzględnie, bo ich naruszenie przez władzę publiczną, ale i przez uczelnie, godziłoby w fundamenty systemu [...]”. Praktycznie oznacza to, że żadne akty prawne ogłaszane przez organy państwa, uchwały lub decyzje organów uczelni nie mogą godzić w żadną z tych wartości⁶.

⁶ J. Woźnicki [w:] *Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce. Komentarz*, red. J. Woźnicki, Warszawa 2019, s. 50.

Zgodnie z art. 205 ust. 1 ustawy organizację kształcenia, w zakresie nieuregulowanym w ustawie, określać ma regulamin szkoły doktorskiej. Ustawa nie przewiduje w tym zakresie dodatkowych aktów wykonawczych (rozporządzeń). Ustawodawca, poszerzając znacząco autonomię podmiotów prowadzących kształcenie doktorantów w zakresie organizacji i toku kształcenia, wskazał jednak na podstawowe aspekty organizacji, które powinny zostać określone w regulaminie. Są nimi:

- 1) sposób wyznaczania i zmiany promotora, promotorów lub promotora pomocniczego,
- 2) sposób dokumentowania przebiegu kształcenia,
- 3) sposób przeprowadzania oceny śródkresowej,
- 4) warunki przedłużania terminu złożenia rozprawy doktorskiej.

Co ważne, wskazany powyżej katalog nie jest katalogiem zamkniętym. Poprzez użycie terminu „w szczególności” ustawodawca zezwolił na autonomiczne poszerzenie wskazanego wyżej katalogu. Ponadto należy zaznaczyć, że określona w regulaminie szkoły doktorskiej organizacja kształcenia nie może być sprzeczna z przepisami ustawy. Organ uchwalający regulamin szkoły doktorskiej (senat albo rada naukowa) powinien mieć również na uwadze, że postanowienia regulaminowe nie mogą być mniej korzystne dla doktorantek i doktorantów niż przepisy ustawy. Regulamin nie może w żaden sposób pogarszać ich sytuacji prawnej oraz wprowadzać jakichkolwiek ograniczeń uprawnień przysługujących doktorantom z mocy ustawy⁷. W przypadku niezgodności regulacji regulaminowych z przepisami prawa minister właściwy do spraw szkolnictwa wyższego i nauki w ramach przysługującej mu kompetencji stwierdza nieważność takiego aktu. Na rozstrzygnięcie w sprawie stwierdzenia nieważności aktu służy, w terminie 30 dni od dnia jego doręczenia, skarga do sądu administracyjnego.

Zgodnie z art. 205 ust. 2 ustawy regulamin szkoły doktorskiej uchwała senat albo rada naukowa, co najmniej na 5 miesięcy przed rozpoczęciem roku akademickiego. Czas rozpoczęcia i zakończenia roku akademickiego został natomiast określony w art. 66 ustawy i trwa od dnia 1 października do dnia 30 września i dzieli się na 2 semestry. Statut uczelni może przewidywać szczegółowy podział roku akademickiego w ramach semestrów. Powyższe oznacza, że regulamin powinien zostać uchwalony do dnia 30 kwietnia. W założeniu odpowiednie wyprzedzenie czasowe pozwala kandydatowi na zapoznanie się z zasadami rekrutacji do szkoły doktorskiej oraz zaznajomienie się z przepisami obowiązującymi w podmiocie naukowym, w którym zamierza podjąć kształcenie. Treść regulaminu wymaga uzgodnienia z samorządem doktorantów, co w konsekwencji stanowi mocny instrument dla zapewnienia doktorantom realnego wpływu na organizację kształcenia w szkole doktorskiej.

⁷ M. Pyter [w:] *Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce. Komentarz*, red. A. Balicki, M. Pyter, B. Zięba, Warszawa 2021, Legalis.

W ramach metaanalizy na przykładzie 134 regulaminów polskich szkół doktorskich dokonano weryfikacji przepisów odnoszących się do uprawnień doktorantów z niepełnosprawnościami. Interpretacja zakładała weryfikację następujących zagadnień:

- stypendium doktoranckie (regulacje dotyczące stypendium doktoranckiego w wysokości zwiększonej o 30% kwoty wskazanej w ust. 4 pkt 1 ustawy, tzw. dodatek dla osób z niepełnosprawnością),
- zawieszenie odbywania kształcenia w szkole doktorskiej (z powodu posiadania orzeczenia o stopniu niepełnosprawności, czasowej niezdolności doktoranta spowodowanej długotrwałą chorobą, sprawowania przez doktoranta osobistej opieki nad chorym członkiem rodziny, sprawowania przez doktoranta osobistej opieki nad dzieckiem do 4. roku życia lub dzieckiem posiadającym orzeczenie o niepełnosprawności),
- przedłużenie terminu złożenia rozprawy doktorskiej (z powodu posiadania orzeczenia o stopniu niepełnosprawności, czasowej niezdolności doktoranta spowodowanej długotrwałą chorobą, sprawowania przez doktoranta osobistej opieki nad chorym członkiem rodziny, sprawowania przez doktoranta osobistej opieki nad dzieckiem do 4. roku życia lub dzieckiem posiadającym orzeczenie o niepełnosprawności),
- udogodnienia dla osób z niepełnosprawnościami (m.in. dostosowanie sposobu organizacji i realizacji procesu dydaktycznego, w tym warunków odbywania kształcenia w szkole doktorskiej do rodzaju niepełnosprawności).

Reforma kształcenia doktoranckiego zasadniczo zmieniła system stypendialny. Uprzednio obowiązujące przepisy umożliwiały ubieganie się o różne rodzaje form finansowego wsparcia (m.in. stypendium doktoranckie, stypendium dla najlepszych doktorantów, stypendium dla osób niepełnosprawnych, stypendium socjalne czy zapomoga). Ich przyznanie było zależne od zaistnienia ściśle określonych przesłanek oraz uzyskania decyzji administracyjnej. Zgodnie z obowiązującym stanem prawnym, na podstawie art. 209 ust. 1 ustawy, stypendium doktoranckie przysługuje każdemu doktorantowi, a samo stwierdzenie przysługiwania stypendium stanowi czynność materialno-techniczną. Należy jednak podkreślić, że ustawodawca wprowadził przesłankę ograniczającą możliwość uzyskania świadczenia, odnoszącą się do posiadanego stopnia naukowego, tzn. doktorant nie może mieć stopnia doktora⁸. Co istotne, minimalna wysokość stypendium doktoranckiego została określona w ustawie. Powyższe oznacza, że żaden podmiot prowadzący szkołę doktorską nie może przyznać stypendium w wysokości mniejszej

⁸ Należy zaznaczyć, że zgodnie z art. 209 ust. 1a ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce, stypendium doktoranckiego nie otrzymuje doktorant pobierający wynagrodzenie w wysokości co najmniej 150% wysokości stypendium doktoranckiego przysługującego mu zgodnie z ust. 4 z tytułu zatrudnienia w związku z realizacją projektu badawczego, o którym mowa w art. 119 ust. 2 pkt 2 i 3, przez podmiot prowadzący szkołę doktorską, w której kształci się doktorant, w okresie tego zatrudnienia.

niż 37% wynagrodzenia profesora do miesiąca, w którym została przeprowadzona ocena śródkresowa, oraz mniejszej niż 57% wynagrodzenia profesora po miesiącu, w którym została przeprowadzona ocena śródkresowa zakończona wynikiem pozytywnym. Wobec tego, że ustawodawca, stanowiąc prawo doktoranta do pobierania stypendium, nie określił jego wysokości maksymalnej, wysokość ta może zostać zwiększona na mocy przepisów prawa wewnętrznego uczelni bądź jednostki naukowej prowadzącej szkołę doktorską. Właściwy organ może podjąć decyzję o zwiększeniu podstawy stypendialnej dla wszystkich doktorantów kształcących się w danej jednostce bądź uzależnić powyższe od indywidualnych osiągnięć doktorantów, nagradzając zwiększonym stypendium osoby z ponadprzeciętnymi osiągnięciami.

Istotna regulacja dla przedmiotu rozważań w niniejszym opracowaniu została zawarta w art. 209 ust. 7 ustawy, zgodnie z którym doktorant posiadający orzeczenie o niepełnosprawności, orzeczenie o stopniu niepełnosprawności albo orzeczenie, o którym mowa w art. 5 oraz art. 62 ustawy z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (Dz. U. z 2023 r. poz. 100, 173, 240 i 852)⁹, otrzymuje stypendium doktoranckie

⁹ Art. 5 ustawy z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych wskazuje, że orzeczenie lekarza orzecznika Zakładu Ubezpieczeń Społecznych o:

1) całkowitej niezdolności do pracy, ustalone na podstawie art. 12 ust. 2, i niezdolności do samodzielnej egzystencji, ustalone na podstawie art. 13 ust. 5 ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych traktowane jest na równi z orzeczeniem o znacznym stopniu niepełnosprawności;

1a) niezdolności do samodzielnej egzystencji, ustalone na podstawie art. 13 ust. 5 ustawy wymienionej w pkt 1, jest traktowane na równi z orzeczeniem o znacznym stopniu niepełnosprawności;

2) całkowitej niezdolności do pracy, ustalone na podstawie art. 12 ust. 2 ustawy wymienionej w pkt 1, jest traktowane na równi z orzeczeniem o umiarkowanym stopniu niepełnosprawności;

3) częściowej niezdolności do pracy, ustalone na podstawie art. 12 ust. 3, oraz celowości przekwalifikowania, o którym mowa w art. 119 ust. 2 i 3 ustawy wymienionej w pkt 1, jest traktowane na równi z orzeczeniem o lekkim stopniu niepełnosprawności.

Zaś art. 62 ustawy z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych, regulując kwestię mocy wcześniejszych orzeczeń o inwalidztwie, wskazuje że osoby, które przed dniem wejścia w życie tejże ustawy zostały zaliczone do jednej z grup inwalidów, są osobami niepełnosprawnymi w rozumieniu ustawy, jeżeli przed tą datą orzeczenie o zaliczeniu do jednej z grup inwalidów nie utraciło mocy. Orzeczenie o zaliczeniu do:

1) I grupy inwalidów traktowane jest na równi z orzeczeniem o znacznym stopniu niepełnosprawności;

2) II grupy inwalidów traktowane jest na równi z orzeczeniem o umiarkowanym stopniu niepełnosprawności;

3) III grupy inwalidów traktowane jest na równi z orzeczeniem o lekkim stopniu niepełnosprawności.

Osoby o stałej albo długotrwałej niezdolności do pracy w gospodarstwie rolnym uznaje się za niepełnosprawne, z tym że: 1) osoby, którym przysługuje zasiłek pielęgnacyjny traktuje się jako zaliczone do znacznego stopnia niepełnosprawności; 2) pozostałe osoby traktuje się jako zaliczone do lekkiego stopnia niepełnosprawności.

w wysokości zwiększonej o 30% kwoty wskazanej w ust. 4 pkt 1 ustawy (tj. minimalnej kwoty stypendium doktoranckiego przed oceną śródkresową)¹⁰.

Należy podkreślić, że wszystkie analizowane regulaminy szkół doktorskich zawierały przepisy dotyczące prawa do otrzymywania stypendium doktoranckiego dla doktorantów z niepełnosprawnościami. Zdecydowana większość regulaminów zawierała oddzielną część poświęconą bezpośrednio wskazanemu zagadnieniu, natomiast w kilku przypadkach prawodawca posłużył się konstrukcją odesłania wprost do przepisów ustawy¹¹.

Ustawa określa maksymalny okres otrzymywania stypendium doktoranckiego w szkołach doktorskich, który nie może przekroczyć 4 lat. Jednakże do powyższego nie wlicza się okresu zawieszenia kształcenia. W okresie zawieszenia do ustalenia wysokości stypendium doktoranckiego stosuje się odpowiednio przepisy dotyczące ustalania zasiłku macierzyńskiego, z tym, że przez podstawę wymiaru zasiłku rozumie się wysokość miesięcznego stypendium doktoranckiego przysługującego w dniu złożenia wniosku o zawieszenie. Zgodnie z art. 204 ust. 3 ustawy na wniosek doktoranta kształcenie jest zawieszane na okres odpowiadający trwaniu urlopu macierzyńskiego, urlopu na warunkach urlopu macierzyńskiego, urlopu ojcowskiego oraz urlopu rodzicielskiego, określonych w ustawie z dnia 26 czerwca 1974 r. – Kodeks pracy (Dz. U. z 2022 r. poz. 1510, 1700 i 2140 oraz z 2023 r. poz. 240 i 641). Wskazane powyżej rodzaje urlopów stanowią ustawowe przesłanki zawieszenia kształcenia. Należy mieć też na uwadze, że poza obligatoryjnym zawieszeniem kształcenia, o którym mowa powyżej, regulamin szkoły doktorskiej może dopuszczać także inne przesłanki i okoliczności będące podstawą do skorzystania z zawieszenia kształcenia. Analiza regulaminów szkół doktorskich wykazała, że 90% podmiotów kształcących doktorantki i doktorantów w szkole doktorskiej w swoich regulaminach dopuszcza zawieszenie odbywania kształcenia w szkole w przypadku czasowej niezdolności do realizacji programu kształcenia spowodowanej chorobą albo konieczności sprawowania osobistej opieki nad chorym członkiem rodziny, zaś 72% regulaminów zawiera zapisy dotyczące zawieszenia z powodu konieczności sprawowania osobistej opieki nad dzieckiem do 4. roku życia lub dzieckiem posiadającym orzeczenie o niepełnosprawności oraz w przypadku posiadania orzeczenia o stopniu niepełnosprawności. Zaledwie 56% regulaminów zawiera regulację dotyczącą zawieszenia okresu kształcenia doktorantki lub doktoranta na okres odpowiadający czasowi trwania urlopu macierzyńskiego, urlopu na warunkach urlopu macierzyńskiego, urlopu ojcowskiego oraz urlopu rodzicielskiego. Ponad 86% analizowanych regulaminów szkół doktorskich nie podaje, na jaki łączny okres doktorantki i doktoranci mogą zawiesić kształcenie. Należy jednak zwrócić uwagę, iż 14% podmiotów wskazało, że okres zawie-

¹⁰ W czasie czterech lat kształcenia każdy doktorant otrzymuje stypendium w wysokości nie mniejszej niż 2371,70 zł brutto przed oceną śródkresową i nie mniejszej niż 3653,70 zł brutto po ocenie śródkresowej. Dodatek dla osób z niepełnosprawnościami wynosi 711,51 zł brutto.

¹¹ Zob. więcej: M. Kuczera, *Finansowanie* [w:] *Szkoły doktorskie – aktualne problemy i wyzwania...*, s. 156–166.

szenia kształcenia nie może być dłuższy niż rok bądź dwa lata (w zależności od podmiotu). Warto podkreślić, że blisko 80% regulaminów umożliwia zwolnienie doktorantki bądź doktoranta z obowiązku uczestniczenia w zajęciach, w kursach ujętych w programie kształcenia, realizacji IPB oraz odbywania praktyk zawodowych. Niestety, zaledwie 8% regulaminów szkół doktorskich zawierało informacje o tym, co powinno znajdować się we wniosku o zawieszenie kształcenia. Nieco więcej, bo w 17% regulaminów określono wzór wniosku o zawieszenie kształcenia. W 57% przeanalizowanych regulaminów szkół doktorskich podmiot nie oferuje doktorantowi zachowania prawa do stypendium doktoranckiego w czasie trwania zawieszenia kształcenia. Niepokojącym zjawiskiem jest znikomy stopień regulacji odnoszących się do powrotu doktoranta po zakończeniu zawieszenia kształcenia (tylko 8% regulaminów określa tę kwestię).

Zgodnie z art. 204 ust. 1 i 2 ustawy kształcenie doktoranta kończy się złożeniem rozprawy doktorskiej, zaś termin złożenia rozprawy doktorskiej określa indywidualny plan badawczy. Ustawa wszakże przewiduje możliwość przedłużenia powyższego terminu, jednak nie dłużej niż o 2 lata. Powyższe oznacza, że termin może być przedłużony więcej niż jeden raz, jednak łączny okres przedłużeń nie może przekraczać 2 lat. Co istotne, zasady przedłużenia nie zostały zawarte w ustawie. Ustawa w tym zakresie odsyła do regulaminu szkoły doktorskiej. Enumeratywne wyliczenie wszystkich przesłanek umożliwiających przedłużenie terminu złożenia rozprawy doktorskiej wydaje się nierealne. Zatem regulamin szkoły doktorskiej powinien wskazać przykłady, dopuszczając możliwość zaistnienia innych uzasadnionych okoliczności, które umożliwiłyby wnioskowanie o przedłużenie terminu złożenia rozprawy doktorskiej. Wysoce zadowalający jest fakt, że wszystkie analizowane regulaminy szkół doktorskich zawierają informacje dotyczące możliwości przedłużenia terminu złożenia rozprawy doktorskiej. Najczęstszą przesłanką warunkującą możliwość przedłużenia terminu złożenia rozprawy doktorskiej jest czasowa niezdolność doktoranta do odbywania kształcenia spowodowana długotrwałą chorobą (80% regulaminów umożliwia doktorantowi wydłużenie terminu złożenia rozprawy doktorskiej w takim przypadku) oraz sprawowanie przez doktoranta osobistej opieki nad chorym członkiem rodziny (80% regulaminów zawiera powyższą możliwość). Nieco mniej regulaminów uwzględnia możliwość przedłużenia terminu złożenia rozprawy doktorskiej z powodu konieczności sprawowania przez doktoranta osobistej opieki nad dzieckiem do 4. roku życia lub dzieckiem posiadającym orzeczenie o niepełnosprawności (72% regulaminów). Analiza regulaminów szkół doktorskich wykazała natomiast niepokojące wyniki dotyczące doktorantów, którzy posiadają orzeczenie o stopniu niepełnosprawności i ubiegają się o możliwość przedłużenia terminu złożenia rozprawy doktorskiej. Niestety, zaledwie 56% regulaminów umożliwia doktorantom przedłużenia terminu złożenia rozprawy doktorskiej z powodu posiadania orzeczenia o stopniu niepełnosprawności¹².

¹² Zob. J. Olszewski, A. Wilk, *Przedłużenie terminu złożenia rozprawy doktorskiej oraz zawieszenie kształcenia w szkole doktorskiej* [w:] *Szkoły doktorskie – aktualne problemy i wyzwania...*, s. 117–140.

Powyższe rozważania odnosiły się do zastosowania w przepisach regulaminów szkół doktorskich praw przyznanych *expressis verbis* przez ustawę (tj. stypendium doktoranckiego, możliwości zawieszenia kształcenia oraz przedłużenia terminu złożenia rozprawy doktorskiej). Jak już stwierdzono, ustawodawca, wskazując aspekty organizacji, które powinny zostać określone w regulaminie szkoły doktorskiej, nie posłużył się katalogiem zamkniętym. Poprzez użycie terminu „w szczególności” zezwolił na jego autonomiczne poszerzenie. W związku z powyższym dokonano również weryfikacji regulaminów szkół doktorskich pod kątem zawarcia w nich regulacji stwarzających udogodnienia dla doktorantów z niepełnosprawnościami. Z przykrością należy jednak zaznaczyć, że nieliczne regulaminy zawierają regulacje służące dostosowaniu sposobu organizacji i realizacji procesu dydaktycznego dla osób z niepełnosprawnościami. Niemniej, z uwagi na to, że wyniki dokonanej analizy mogą okazać się asumptem do wprowadzenia zmian w regulaminach szkół doktorskich, a wymiana dobrych praktyk między podmiotami stosującymi dane rozwiązanie i podmiotami rozważającymi podjęcie dodatkowych działań może przynieść pożądane zmiany, poniżej przedstawiono konkretne zapisy odnoszące się do sytuacji doktorantów z niepełnosprawnościami, jakie znalazły się w analizowanych regulaminach:

- doktorant z niepełnosprawnością w uzasadnionych przypadkach może za zgodą prowadzącego zajęcia wykonywać notatki z zajęć na własny użytek w formie alternatywnej, tzn. poprzez nagrywanie zajęć, robienie zdjęć, lub może otrzymać materiały dotyczące zajęć od prowadzącego, może również korzystać z innych urządzeń lub pomocy osób robiących notatki;
- doktorant z niepełnosprawnością ma prawo do korzystania z infrastruktury podmiotu prowadzącego szkołę doktorską w zakresie uregulowanym statutem i regulaminem danego podmiotu, przy pełnej możliwości posługiwania się wszelkimi znajdującymi się w dyspozycji podmiotu prowadzącego szkołę środkami ułatwiającymi funkcjonowanie osób niepełnosprawnych;
- na wniosek doktoranta, będącego osobą z niepełnosprawnością, program kształcenia w szkole doktorskiej, w tym warunki i tryb prowadzenia zajęć, terminy egzaminów i zaliczeń, organizacja praktyk zawodowych w postaci prowadzenia przez doktorantów zajęć dydaktycznych, uwzględniają szczególne potrzeby doktoranta wynikające z jego niepełnosprawności. Niezbędne zmiany wprowadza dyrektor. W przypadku uczestniczenia w kształceniu osób niepełnosprawnych ruchowo dyrektor lub koordynator wyznacza miejsce zajęć, mając na uwadze dostępność architektoniczną pomieszczeń, w których mają się odbywać;
- doktoranci niepełnosprawni mogą ubiegać się o dostosowanie sposobu organizacji i właściwej realizacji procesu dydaktycznego, w tym warunków odbywania kształcenia w szkole doktorskiej, do rodzaju niepełnosprawności;
- doktoranci z orzeczoną niepełnosprawnością mają prawo, odpowiednio do rodzaju i stopnia niepełnosprawności, ubiegać się o stworzenie, w miarę możliwości, warunków do pełnego udziału w procesie kształcenia, badaniach naukowych i projektach artystycznych, a w szczególności o:

- 1) indywidualne warunki uczestnictwa w zajęciach i zaliczania przedmiotów,
- 2) indywidualne warunki korzystania z infrastruktury i zasobów,
- 3) zgodę prowadzącego zajęcia dydaktyczne na nagrywanie zajęć lub zgodę dyrektora na udział w zajęciach asystenta doktoranta niepełnosprawnego lub tłumacza języka migowego.

Jak dotąd nie wypracowano spójnego i kompleksowego modelu obejmującego politykę publiczną w obszarze edukacji, który gwarantowałby osobom z niepełnosprawnościami realizację ich prawa do pełnego i równego udziału w edukacji i w życiu społeczności. Należy jednak podkreślić, że poziom świadomości o istnieniu barier i trudności, jakich doświadczają osoby z niepełnosprawnościami, stale rośnie. Jednakże sprowadzanie działań tylko do ekonomicznej pomocy wydaje się niewystarczające. Dostęp do systemu kształcenia stanowi podstawowy warunek skutecznej aktywizacji społecznej i zawodowej osób z niepełnosprawnościami. Przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu oraz pomoc w aktywnym życiu zawodowym stanowi podstawową formę wsparcia osób z niepełnosprawnościami. Oświata powinna być zorganizowana w taki sposób, aby biorąc pod uwagę funkcjonowanie konkretnego społeczeństwa, przygotowała do życia w nim przedstawicieli różnych grup społecznych. Należy przy tym stopniowo zwiększać dostępność edukacji dla jednostki oraz włączać w system edukacji grupy wykluczone. Edukacja włączająca jest kluczowym elementem zapewniającym osobom niepełnosprawnym miejsce na rynku pracy. Statystyki wskazują na wyraźny związek między włączeniem a pracą. Wskaźnik bezrobocia w państwach włączających jest znacznie niższy (np. w krajach skandynawskich stopa zatrudnienia osób niepełnosprawnych wynosi ok. 50%, a w Azji zaledwie 20%)¹³.

Nie wszystkie problemy i wątpliwości da się rozwiązać za pomocą wprowadzenia czy zmiany przepisów prawnych. Należy jednak zaznaczyć, że ustawodawca postawił na znaczne rozszerzenie autonomii podmiotów prowadzących kształcenie doktorantów w zakresie organizacji i toku kształcenia. Wiele zależy więc od akademickiej społeczności, która przyjmie nie tylko konkretne rozwiązania prawne, ale także pewien praktyczny sposób podejścia do kwestii zrównywania szans doktorantek i doktorantów z niepełnosprawnościami, jak również doktorantek i doktorantów, którzy sprawują opiekę nad dzieckiem o orzeczonej niepełnosprawności. Należy podkreślić, że regulamin szkoły doktorskiej dotyczy tylko konkretnego podmiotu i nie stanowi wspólnego rozwiązania wypracowanego przez wszystkie szkoły doktorskie. W przypadku prowadzenia przez uczelnie więcej niż jednej szkoły doktorskiej regulaminy poszczególnych szkół doktorskich prowadzonych przez ten sam podmiot mogą różnić się w zakresie organizacji kształcenia. Nie powinny natomiast różnić się co do sytuacji prawnej doktorantów zarówno co do uprawnień, jak też obowiązków. W tym zakresie trzeba zgodzić się

¹³ J.A. Monsbakken, *Dlaczego społeczeństwa włączające są ważne?*, „Niepełnosprawność – zagadnienia, problemy, rozwiązania” 2021, I–II (38–39), s. 211–213.

z Ł. Kierznowskim, że „regulamin szkoły doktorskiej w żadnej mierze nie może pogarszać sytuacji prawnej doktoranta w takim zakresie, w jakim jest ona wyznaczona ustawą i wprowadzać jakichkolwiek ograniczeń uprawnień przysługujących doktorantom już z mocy samej ustawy”¹⁴.

Podmiot prowadzący szkołę doktorską powinien gwarantować racjonalne usprawnienia dla doktorantów z niepełnosprawnościami w celu wyrównywania szans edukacyjnych, przeciwdziałając wszelkim formom dyskryminacji i wykluczenia. Przed wyborem szkoły doktorskiej warto zwrócić uwagę, czy taka dostępność jest zapewniona, m.in. w obszarze swobody przemieszczania się osób z niepełnosprawnościami, swobody komunikacji z pracownikami szkoły doktorskiej, dostępu do treści edukacyjnych (np. wykłady, materiały edukacyjne) czy dostępności cyfrowej (np. wewnątrzuczelniane systemy elektroniczne, strona internetowa podmiotu prowadzącego szkołę doktorską).

Bibliografia

Akty prawa międzynarodowego i unijnego

Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych z dnia 13 grudnia 2006 r. (Dz.U. z 2012 r. poz. 1169 oraz z 2018 r. poz. 25).

Traktat o Funkcjonowaniu Unii Europejskiej. Wersja skonsolidowana (Dz.U. C 202 z 7.06.2016 r.).

Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej z dnia 30 marca 2010 r. (Dz.Urz. UE. C nr 83, s. 389).

Akty prawa krajowego

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. poz. 483, z 2001 r. poz. 319, z 2006 r. poz. 1471 oraz z 2009 r. poz. 946)

Ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. – Kodeks pracy (Dz. U. z 2022 r. poz. 1510, 1700 i 2140 oraz z 2023 r. poz. 240 i 641).

Ustawa z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (Dz. U. z 2023 r. poz. 100, 173, 240 i 852).

Ustawa dnia 20 lipca 2018 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. z 2023 r. poz. 742).

Literatura

Kierznowski Ł., *Szkoły doktorskie. Komentarz do art. 198–216 i 259–264 ustawy – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce*, Warszawa 2018, s. 48–49.

Kuczera M., *Finansowanie [w:] Szkoły doktorskie – aktualne problemy i wyzwania*, red. A. Wilk, J. Szczepkowski, J. Olszewski, Ł. Kominek, Poznań 2022, s. 156–166.

Monsbakken J.A., *Dlaczego społeczeństwa włączające są ważne?*, „Niepełnosprawność – zagadnienia, problemy, rozwiązania” 2021, I–II (38–39), s. 211–213.

Olszewski J., Wilk A., *Przedłużenie terminu złożenia rozprawy doktorskiej oraz zawieszenie kształcenia w szkole doktorskiej [w:] Szkoły doktorskie – aktualne problemy i wyzwania*, red. A. Wilk, J. Szczepkowski, J. Olszewski, Ł. Kominek, Poznań 2022, s. 117–140.

Prawo antydyskryminacyjne. System Prawa Unii Europejskiej, red. J. Maliszewska-Nienartowicz, Warszawa 2020.

¹⁴ Ł. Kierznowski, *Szkoły doktorskie. Komentarz do art. 198–216 i 259–264 ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce*, Warszawa 2018, s. 48–49.

Pyter M. [w:] *Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce. Komentarz*, red. A. Balicki, M. Pyter, B. Zięba, Warszawa 2021, Legalis.

Ślebzak K., *Komentarz do art. 69 Konstytucji RP* [w:] *Konstytucja RP. Komentarz do art. 1–86*, red. M. Safjan, L. Bosek, Warszawa 2016, Legalis.

Woźnicki J., *Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce. Komentarz*, Warszawa 2019, s. 50.

Rights of PhD students with disabilities – analysis of the regulations of doctoral schools

Abstract

The subject of this article is an analysis of statutory regulations concerning the education of doctoral students and their application in the regulations of doctoral schools. The article consists of a comparison of the theoretical part and the practical part containing an in-depth meta-analysis of the regulations of 134 Polish doctoral schools. Within the scope of the analysis, the provisions regulating the rights of doctoral students and doctoral students with disabilities were verified, with particular emphasis on legal regulations and an indication of the doubts arising in this area. The conducted research allowed to compose the results, which in turn may become a contribution to further scientific discussions on the analyzed topic and become a trigger for the introduction of inevitable changes in legislation or regulations of doctoral schools.

Keywords: disability, PhD students with disabilities, doctoral school, regulations of doctoral school, rights of PhD students with disabilities

Małgorzata Kuczera, prawniczka, legislatorka, doktorantka. Zawodowo związana z administracją publiczną (główny specjalista ds. legislacji). Zainteresowania badaczki skupiają się zwłaszcza wokół zagadnienia bezpieczeństwa państwa oraz praw człowieka, ze szczególnym uwzględnieniem grup wrażliwych.